

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

№ 45 ЧАСТИНА II

ББК 68.68

3-41

“Збірник наукових праць” включено до переліку наукових фахових видань України:

у галузі “Технічні науки”, “Військові науки” – перелік № 1 (додаток до Постанови президії ВАК України від 09.06.1999 № 1-05/7);

“Педагогічні науки” – перелік № 4 (додаток до Постанови президії ВАК України від 09.02.2000 № 2-02/2);

“Психологічні науки” – перелік № 8 (додаток до Постанови президії ВАК України від 11.04.2001 № 5-05/4).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 14055-3026Р від 24.04.2008.

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького від 9 липня 2008 року, протокол № 13.

Збірник наукових праць № 45. Частина II / 3-41 Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький: НАДПСУ, 2008. – 222 с.

У збірнику наукових праць розміщено наукові публікації вчених та науково-педагогічного персоналу академії й інших навчальних закладів та наукових установ. Призначений для публікації результатів наукових досліджень. Розрахований на науковців, педагогів та тих, хто цікавиться питаннями науки. Спрямований на ознайомлення громадськості з результатами наукових досліджень.

ББК 68.68

© Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2008

Редактор С. С. Кондратюк

Коректори: В. А. Шликова, І. М. Бабина

Комп'ютерна верстка О. А. Коломієць

Здано до набору 10.07.2008. Підписано до друку 22.08.2008.

Формат 60x84/8. Гарнітура Arial. Тираж 100 прим.

Ум. друк. арк. 25,8. Обл.-вид. арк. 34,97.

Видавництво Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3010 від 22.10.2007. Зам. № 261

Редакційна колегія:

головний редактор – кандидат педагогічних наук, професор Балашов В. О.;

заступники головного редактора – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Торічний О. В.; Артьомов О. І.;

відповідальний секретар – кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.;

члени редакційної колегії за галузевими напрямками досліджень:

військові науки: голова напрямку – доктор військових наук, професор Олексієнко Б. М.; секретар напрямку – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Кириленко В. А.; доктор військових наук, професор Городнов В. П.; доктор технічних наук, професор Катеринчук І. С.; доктор військових наук, професор Серватюк В. М.; доктор технічних наук, професор Шинкарук О. М.;

технічні науки: голова напрямку – доктор технічних наук, професор Катеринчук І. С.; секретар напрямку – кандидат технічних наук, доцент Псьол С. В.; доктор технічних наук, професор Боровик О. В.; доктор технічних наук, професор Ковтун В. В.; доктор технічних наук, професор Ройзман В. П.; доктор технічних наук, професор Шинкарук О. М.;

педагогічні науки: голова напрямку – доктор педагогічних наук, професор Романишина Л. М.; секретар напрямку – кандидат педагогічних наук, доцент Морозов С. М.; доктор педагогічних наук, професор Галімов А. В.; доктор педагогічних наук, професор Грязнов І. О.; доктор педагогічних наук, професор Гушулей Й. М.; доктор педагогічних наук, професор Руснак І. С.; кандидат педагогічних наук Діденко О. В.;

психологічні науки: голова напрямку – доктор психологічних наук, професор Потапчук Є. М.; секретар напрямку – доктор психологічних наук, доцент Матеюк О. А.; доктор психологічних наук, професор Москалець В. П.; доктор психологічних наук, професор Сафін О. Д.; доктор психологічних наук, професор Томчук М. І.

Тушко К. Ю. Результати експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування економічних компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників	155
Царенко О. В. Застосування технології навчально-ігрового проектування як шлях активізації пізнавальної діяльності курсантів	157
Чайка В. Г. Застосування методики моделювання службово-професійної діяльності фахівців прикордонного контролю в навчальному процесі (результати експериментального дослідження)	160
Шевчук В. М. Інтеграція екологічних знань у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників	164
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Барко В. І., Потапчук Н. Д., Торічний В. О. Психологічна готовність військовослужбовців Державної прикордонної служби України до забезпечення особистої безпеки при виконанні службових завдань	168
Борисова Н. П. Поняття марновірства в сучасній психологічній науці	172
Коваль О. О., Сафін О. Д. Психологічні аспекти особистості бренду	175
Ковальська І. Є. Розвиток психологічної готовності у членів громадських формувань з охорони державного кордону	177
Левицька Т. Л. Практичні рекомендації студентам щодо самостійної підготовки до створення сім'ї	182
Матеюк О. А. Система оцінки ефективності професійного психологічного впливу	185
Москалець В. П. Особливості сенсожиттєвих орієнтацій особистості працівників органів внутрішніх справ	188
Оніщенко Н. В. Особливості вияву механізмів психологічного захисту у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів Міністерства з надзвичайних ситуацій України	191
Приходько І. І., Медвідь М. М. Психологічні особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців частин спеціальної охорони внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України	194
Сафін О. Д., Мамічева О. В. Результати дослідження педагогічних здібностей викладачів різних навчальних дисциплін	197
Слободяник В. І. Результати експериментального дослідження ефективності методики формування здорового способу життя у курсантів вищого військового навчального закладу	200
Ткач М. І. Реабілітація учасників ліквідації надзвичайних ситуацій та постраждалого населення	205
Ханецька Н. В. Розвиток студентської молоді як суб'єкта учіння у вищій школі	208
Хуртенко О. В. Чинники ефективності прийняття рішень тренерами в екстремальних ситуаціях професійної діяльності	211
Чирва А. В. Детермінанти формування комунікативної культури у курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі вивчення іноземних мов	213
Відомості про авторів	217
Інструкція про порядок оформлення та подання статей до Збірника наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького	219

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧАСТИН СПЕЦІАЛЬНОЇ ОХОРОНИ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

УДК 159. 9. 07-355. 34

У зв'язку з особливостями сучасного соціально-економічного розвитку України, проблемами реформування внутрішніх військ (ВВ) МВС України, їх переходом до комплектування військовослужбовцями за контрактом, зростанням впливу негативних психологічних факторів на результат виконання службово-бойових завдань (СБЗ), покладених на ВВ, формуванням та підтримкою високого рівня морально-психологічного стану особового складу, професійних та психологічних якостей, необхідних для успішного забезпечення життєдіяльності військ і виконання СБЗ, виникла необхідність у визначенні психологічних особливостей службово-бойової діяльності (СБД) військовослужбовців з метою покращення проведення психологічної роботи у підрозділах ВВ.

Упродовж багатьох років формувалися та застосовувалися різні підходи до вивчення діяльності людини. Загальнотеоретичні аспекти даної проблеми подано у наукових працях К. А. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьева, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Теплова, В. Д. Шадрикова та ін.: у дослідженнях з психології праці й інженерної психології С. П. Бочарової, О. В. Землянської, О. М. Іванової, Є. А. Клімова, О. О. Крилова, Б. Ф. Ломова, Ю. Л. Трофімова та ін. Значний внесок у розуміння психофізіологічної сутності трудової діяльності зробили дослідження І. М. Сеченова, І. П. Павлова, П. К. Анохіна, Л. М. Балабанової, О. М. Кокуна та ін. Вивченням різноманітних аспектів професійної діяльності військовослужбовців та співробітників органів внутрішніх справ займалися В. І. Барко, В. О. Бодров, М. С. Корольчук, М. В. Макаренко, О. Р. Охременко, Є. М. Потапчук, О. Д. Сафін, О. В. Тімченко та багато інших, які у своїх наукових працях розкрили психологічні особливості діяльності окремих військових фахівців в екстремальних умовах. На жаль, наукових досліджень, присвячених виявленню та аналізу психологічних особливостей СБД військовослужбовців ВВ МВС України на сьогодні практично немає [1; 2], що обумовило тему даної роботи.

І. І. Приходько

М. М. Медвідь

Метою статті є виявлення та аналіз психологічних особливостей СБД військовослужбовців частин спеціальної охорони ВВ МВС України, які впливають на результат виконання СБЗ.

У сучасних психологічних дослідженнях категорія діяльності набула широкого поширення. На даний час склався перелік розбіжностей форм і видів діяльності: матеріальна і духовна, зовнішня і внутрішня, безпосередня й опосередкована, довільна і мимовільна, свідомі і несвідомі, індивідуальна і колективна, репродуктивна і творча; ігрова, навчальна, трудова, спортивна; пізнавальна (перцептивна, мнемічна, розумова), комунікативна, управлінська і виконавча тощо. До цього можна додати диференціацію діяльності за мотивами, метою, предметним змістом, способами здійснення, кінцевим результатом. На думку В. Д. Шадрикова, діяльність визначається як специфічно людська, регульована свідомістю активність, породжена потребами і спрямована на пізнання та перетворення зовнішнього світу і самої людини. У діяльності формується, розвивається, виявляється вся система процесів, станів і властивостей індивіда, які прийнято позначати як психічні [3]. У психологічному словнику визначена діяльність як активна взаємодія з навколишньою дійсністю, у ході якої жива істота виступає як суб'єкт, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким способом свої потреби [4]. А. Г. Маклаков уточнює, що діяльність – це динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якого відбувається виникнення та втілення в об'єкті психічного образу, а також реалізація опосередкованих суб'єктом відношень з оточуючою дійсністю [5].

Основним видом професійної діяльності військовослужбовців ВВ МВС України є СБД, яка визначається як сукупність охоронних, режимних, ізоляційно-обмежувальних, захисних заходів (дій), що проводяться у мирний час, за надзвичайних обставин та у воєнний час з метою охорони об'єктів, громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, законності та правопорядку, суверенітету і територіальної ціліс-

ності держави, її конституційного ладу [6]. Загалом СБД є видом правоохоронної діяльності, яка властива силам (формуванням) внутрішньої безпеки держави і полягає у виконанні правоохоронних завдань переважно через їх службову діяльність правоохоронними, а при загостренні обстановки – і військовими методами.

У внутрішніх військах МВС України існує шість типів військових частин за виконанням основних СБЗ, які на них покладені. Проведений аналіз СБД показав, що деякі з них можна об'єднати за реалізацією спеціальної охоронної функції. До них належать військові частини з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав; з охорони особливо важливих державних об'єктів; з конвоювання, екстрадицій та охорони підсудних. Особливістю виконання завдань особовим складом цих частин є несення вартової і конвойної служби.

Військові частини та підрозділи з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав здійснюють охорону 109 об'єктів дипломатичного призначення та їх персоналу (56 дипломатичних представництв, 21 консульська установа, 20 резиденцій, 12 представництв міжнародних організацій) [7]. Для несення служби з охорони дипломатичних представництв від підрозділу призначаються оперативні зміни та групи посилення. Несення бойової служби з охорони об'єктів здійснюється позмінно взводами, які складаються з оперативних змін, що несуть службу безперервно протягом 8–14 годин [8]. Військовослужбовці зі складу оперативної зміни на посту охорони виконують завдання шляхом безперервного спостереження за певною ділянкою території (об'єктом). Військовослужбовці груп посилення (резерву), відповідно озброєні та екіпіровані (згідно з поставленим завданням), виконують службу цілодобовим чергуванням у місцях, визначених планами охорони об'єктів у постійній готовності (час – 5 хв від отриманого сигналу до негайних дій у разі надзвичайних обставин або різких змін обстановки), чисельність групи посилення – 3–5 чоловік.

В організації виконання завдань вищезгаданих підрозділів подібними є частини з охорони особливо важливих державних об'єктів, які забезпечують охорону атомних електростанцій (АЕС), підприємств воєнно-промислового комплексу, науково-дослідних установ, спеціальних вантажів під час їх перевезення територією України. Визначені (перераховані вище) об'єкти охороняються за периметрами, контрольно-пропускними пунктами і життєво важливими центрами. Для їх безпосередньої охорони від підрозділів призначаються варті в складі 15–25 чоловік, які несуть службу по 8–12 годин і протягом доби змінюються 3–2 рази, на добу призначаються три – дві варті.

Частини з конвоювання, екстрадицій та охорони підсудних забезпечують охорону 47 судових установ (Верховний Суд України, 25 апеляційних судів областей, АР Крим, міст Києва і Севастополя, 19 місцевих військових судів), забезпечують конвоювання за 46 плановими маршрутами на залізниці (154

рейси в місяць), 33 плановими автошляховими маршрутами (166 рейсів за місяць), 30 маршрутами зустрічних варт (411 варт за місяць), здійснюють екстрадицію заарештованих та засуджених на державному кордоні України на 7 пунктах пропуску і в двох аеропортах України [7]. Основне завдання цих підрозділів – не допустити втечі з-під варті конвойованих (заарештованих, підсудних і засуджених) осіб, а у разі їх втечі “здійснити переслідування і затримання, при неможливості затримання знешкодити”. У разі нападу засуджених (громадян) на особовий склад варті, працівників органів внутрішніх справ, суду і прокуратури військовослужбовці даних підрозділів вживають заходів щодо відбиття нападу, застосовуючи фізичну силу та зброю згідно з положенням Статуту бойової служби ВВ МВС України [9].

Особливостями професійної та психологічної підготовки з особовим складом військових частин спеціальної охорони ВВ МВС України у підготовчий період до служби є проведення бесід про найважливіші події у житті держави, військ, частини, підрозділу та за межами України; проведення психологічних тренінгів з моделюванням різноманітних складних ситуацій, у яких можуть опинитись військовослужбовці; роз'яснення державного значення служби; організація обміну досвідом виконання бойової служби та здійснення заходів морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової служби оперативними змінами. Під час проведення цієї роботи важливо переконати кожного військовослужбовця у необхідності високої пильності при здійсненні контрольно-пропускного режиму осіб, а також дотримання високої дисципліни на бойовій службі. Особлива увага приділяється роз'ясненню заходів особистої та психологічної безпеки, заходів при погіршенні кліматичних умов (високої та низької температури повітря, під час дощу або снігопаду тощо), а також дотримання правил безпеки під час поведінки зі зброєю і технічними засобами охорони та пересування транспортом.

Під час виконання СБЗ військовослужбовцями частин спеціальної охорони ВВ має місце тривале напруження фізіологічних та психічних ресурсів організму, що веде до виснаження захисних сил. Мотивація, професійна спрямованість до ефективного виконання СБЗ можуть за рахунок тимчасової високої мобілізації резервів організму компенсувати несприятливі виявлення негативних психічних реакцій і станів у військовослужбовців, допомагати підтриманню досить високої праце- та боєздатності. Якщо особовий склад перебуває в стані високої мобілізації тривалий час, це може призвести до виникнення психологічної небезпеки, граничних психічних розладів або загострення прихованих психічних захворювань. При наблизенні умов виконання СБЗ до екстремальних у військовослужбовців збільшується інтенсивність психічних порушень, а також відбувається різка перебудова мотиваційної сфери.

Виконання СБЗ за роки незалежності СБД військовослужбовців частин спеціальної охорони ВВ в ос-

новному відбувалося в нормальних та ускладнених умовах, екстремальні ситуації виникали досить рідко. Тому наведемо основні психологічні особливості СБД військовослужбовців ВВ, що виконують функцію спеціальної охорони в звичайних та ускладнених умовах (див. таблицю).

Щодо запобігання негативному впливу на психологічний стан військовослужбовців частин спеціальної охорони необхідно більше уваги приділяти вдосконаленню заходів з бойової та спеціальної підготовки, розробляти та постійно проводити заходи зі спеціальної психологічної підготовки особового складу.

Із вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Службово-бойова діяльність є основним видом професійної діяльності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України.

2. Визначені основні загрози виконанню СБЗ, фактори та умови СБД, які негативно впливають на психологічний стан військовослужбовців частин спеціальної охорони ВВ, що призводить до психологічної небезпеки, виникнення граничних нервово-психічних розладів та загострення прихованих психічних захворювань.

3. Для підтримання психологічної безпеки та збереження психічного здоров'я військовослужбовців частин спеціальної охорони ВВ необхідно на всіх етапах виконання СБЗ проводити з особовим складом загальну та спеціальну психологічну підготовку.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення психологічних особливостей СБД військовослужбовців оперативних частин, спеціального при-

значення та спеціальних моторизованих військових частин міліції ВВ МВС України.

Список використаної літератури

1. Молотай В. А. Формування психологічної готовності військовослужбовців ВВ МВС України до діяльності з охорони громадського порядку: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / В. А. Молотай. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
2. Платонов І. В. Динаміка психологічної готовності майбутніх офіцерів ВВ до правоохоронної діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02 / І. В. Платонов. – Хмельницький, 2001. – 16 с.
3. Шадриков В. Д. Проблеми системогенеза професійної діяльності / Шадриков В. Д. – М.: Наука, 1982. – 185 с.
4. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с.
5. Маклаков А. Г. Военная психология: Учебник для вузов / Маклаков А. Г. – СПб.: Питер, 2005. – 464 с.
6. Шамаков О. М. Напрямки подальшого розвитку теорії службово-бойової діяльності ВВ МВС України // Честь і закон. – 2005. – № 2. – С. 3–9.
7. Аналіз реального стану ВВ МВС України // Офіційний сайт ВВ МВС України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vv.gov.ua/belka/roz3.html>
8. Про затвердження Настанови з бойової служби з'єднань, військових частин та підрозділів ВВ МВС України з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав в Україні: наказ МВС України від 20.11.2000 № 791. – 59 с.
9. Про затвердження Настанови з бойової служби військових частин та підрозділів з конвоювання ВВ МВС України: наказ МВС України від 24.11.1999 № 907. – 196 с.

Основні психологічні особливості СБД військовослужбовців ВВ, що виконують функцію спеціальної охорони

Призначення військових частин	Основне завдання військової частини	Основні загрози виконанню службово-бойового завдання	Фактори, які негативно впливають на психологічний стан особового складу
Охорона дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав	Попередити і не допустити проникнення сторонніх осіб (правопорушників) на територію дипломатичного представництва (консульської установи), у разі їх проникнення – витіснити або заарештувати	Проникнення сторонніх осіб (правопорушників) на територію дипломатичного представництва (консульської установи); загроза здоров'ю та життю співробітників дипломатичних представництв та консульств, а також військовослужбовців підрозділу охорони	Постійна бойова готовність до можливого здійснення теракту; виникнення міждержавного конфлікту; отримання поранень (смерті) від злочинців, що проникли на територію дипломатичного представництва (консульства)
Охорона особливо важливих державних об'єктів	Не допустити проникнення сторонніх осіб на охоронюваний об'єкт, у разі неможливості – знешкодити їх або знищити	Навмисне або випадкове виведення з ладу АЕС, внаслідок чого може виникнути радіаційне зараження значної частини території та населення України й інших держав; безконтрольне використання ядерних матеріалів	Постійна бойова готовність до можливого здійснення теракту; отримання поранень (смерті) від злочинців, що проникли на територію АЕС; отримання радіаційного зараження персоналом АЕС, особовим складом підрозділу охорони й населенням
Конвоювання, екстрадиція та охорона підсудних	Не допустити втечі з-під варти конвойованих осіб, у разі їх втечі – здійснити переслідування і затримання, при неможливості затримання – знешкодити	Втеча з-під варти конвойованих; групова непокоря засуджених; напад засуджених на особовий склад варти, працівників органів внутрішніх справ, суду і прокуратури	Отримання поранень (смерті) від конвойованих; можливість захворювання на інфекційне захворювання; психологічний вплив з боку заарештованих, підсудних чи засуджених